

EN TON DE LA PIPA

(JORNADA DEL ARBÓS)

UATRE éram los toca-tardans que 'ns enquibiam en una meteixa partió de cotxe al pujar á Tarragona.

Quatre éram los toca-tardans que 'ns enquibiam en una meteixa partió de cotxe al pujar á Tarragona. Un que anava cendrós desde las xacolateras fins al rovellonet, y que tirava á mestre de casas; altre que vestia leviteta de Orleans, pantalon y hermilla de dril, color de rovell, reganyant una pitrera de camisa xarolada com un devantal de sapador; un de rabassudet, de brianosa pell, quinas enmascaradas arrugas denunciavan llur embrutadis ofici, que duya gech y calsas de vellut, estrenadas de fresh, á judicar pel brunzir dels camals y per la ingrata fetor que llensavan; y jo, 'l més jove dels entrants, habillat á la *garjé*, com á comissionista de veritable encuny y ciutadá de Barcelona.

Tant de prim nos havia anat l'aconseguir aquell tren, que mentres nos atrafegavam entafurant lo fato que duyam, lo quefe de la estació ja tenia la corda de la campaneta á punt de donarhi estre-vada. Al assenyalar lo toch de avis, cuan ja espingava la locomotora, y retentian per la encaballamenta del tinglado las petacadas de las portellas, ensembs que 'ls tops dels wagons y 'l redringueig de cade-nas y ferros, dos ferms alarits, provinents dels oposats extrems del pujador, nos atiaren á la finestra.

—Encara n' hi de mes tocasons?.. —exclamá 'l carboner.

—Cosa mes rara!.. —afegí 'l de color cendrós, adonantse qu' em-

LA RENAIXENSA.—Any XVIII.

bestian nostre wagó, carregats de andróminas y mes rebents qu' una bala, un clergue y un artesá; cabalment los á qui titllarlos de dormilegas fora ferlos allevansa.

Revolà la portella, artesá y sacerdot, aferrats com un sol bulto, s' endinzenen en lo wagó, regolant á sa embestida com un bufarut de vent per la partió nostre; y en tant botian d' assí d' allá, enmenats per las branxidas de la locomotora y arrapantse arreu, com cego que trasca á las palpantas, xiulá 'l trench, s' emboyrá de fum l'*anden*, terraquetrejá la currúa dels cotxes, boy arrencant al repicó de la esquella la ensoperbida máquina, que se 'ns emportá via amunt, com arrossegats per un estol de fúries.

—Si 's descuydan!...—esclatá una dona, roja de cara y plena de carns, abonyegada arreu com un embutit.

—¿Qué 's dispuytavan un cós?...—afegí 'l carboner, endressantse al capellá, al qui no abastava 'l mocadorás de cuadros pera torcarse la suor.

—Si es cas d' apostà—digué 'l mestre al artesá,—vos l' heu ben guanyada!..

—Voleu dir?.. Y aixó que 'ls anys.....

—Quan menos per tot lo llarch de la pipa!...—afegí, somrihent.—Y d' ahont l' habeu treta aquesta andrómina?...—continuá, llambregantla.....

—D' ahont?.. Uy!.. Fora llarch de contar..... Mireu; com que 's recorda de la jornada del Arbós!.. De quan los francesos van entrar á la vila!.. Ira de Deu, quina feta!..

—Donchs fá tóssa, de bó!..

—Y algú vos la llegaria, potser!..

—A mí?..

—Un hom' ho diu...

—Be, donchs; ja que res nos apressa, y d' aquí á Martorell encaren' hi ha pera rato, vos contaré, si aixis vos plau, com aná la cosa.—

Pessigá la pacatilla, carregá la pipa fins á curull, entatxonanthi 'l tabach ab lo dit gros; hi cala foch ab un misto d' esca, y recolsantse ab la vara, tot repapantse en lo setial, comensá la relació:

—No vos cregau què parli d' ahir..... Eram cap allá al any vuyt, pel segar, allavors de la entrada del francesos á Barcelona. L' ase 'm reflich si del Arbós ne quedan mitja dotzena que pugan esmentarho... Com que nó, veieu!.. Llevat de l' apotecariessa de dalt, que ja no pot enfilar tres mots que no s' hi conega l' asigkeit. de tant que l' ofech la tapa; d' un' altra dona, que 's va morint á micarellas rosega-

da pel corcó del réuma; del vell Josepó, 'l fuster, que veu lo sol cuan ja la calda li esborrona 'l clatell, y que fóra del esma per arribarse á missa malgrat si ab res del mon toca... sí... sí... no mes resto jo...
¡Tots se 'n han anat á fer malvas!..

—Doncas sou dels jayos, eh?... —saltá 'l menstral, veyst que per arribar á lo de la pipa feya massa marradas.

—Debeu tení 'l ganyot plé de sujet!.. —esclafi 'l carboner, aprentantlo.

—Be prou hi arribarém!.. —respongué l' artesá, endevinant la tonada... Y arrebassantse la pipa dels llabis, la enlayrá ab respectuosa ceremonia.

—¡Ni que aixequesseu Nostr'amo!.. —exclamá la donassa.

—Es que no n' hi ba pera menos!.. Ja ho sentireu!.. —

Poca cosa de particular oferia aquella eyna. Grossa y cantelluda de fogó, esprimatxada de xemeneya; guarnida ab un penjoy de caderetas d' argent engalsadas á la tapadora, y ja negra y lluhenta pel socarrim, com una brasa d' aladern al esberlarse: heus aquí com era.

Al mimvar la conversa d' uns llicencials que venian á l' altre partió de cotxe, se la posá de nou als llabis, afegint ab tó mes reposat:

—Donchs, be; per aquell temps jo m' estava al Arbós. Havía entrat de aprenent á cal ferier del rabal, qu' era allá, al peu de la carretera, hon s' hi servan encara 'ls abeuradors de las picas. Boy ferrant ó tibant la manxa, adressant claus ó fent gemigar la enclusa, tothora ab lo devantal á sobre com una nyinyera de ciutat, allí m' ensopegá la nova de la guerra. Ja m' había fet rau rau que s' hagués fos de sobte aquell cap de núbol d' esmolets, musichs y tahuls de la marmota, que venían pels aplechs y festas á pessigarnos lo butxacó; mes, no m' hi havia atalayat... ca!.. ni tal acal. Allans per las firas de Sant Sadurní vaig comensar á encaparrarmhi... Y que tot vingué per mor de la móssa... Eram al eixir de sarau... Un d' aquells macos del clavell á la decantada, volgué tenirsemelas fermas sobre si *ella* había garlat... cá!, Dat y débatut no res. «Alto 'l bech!.. —vaig dirli... Aixó no sá home!.... Y ja hi varem ésser. Que 'ts un aquí... Que 'ts un allá... «Franxut!.., Gabatxot!..» Mireu; encara no m' ho havía acabat de dir, que ja tenia la vara entre cap y orellas... Cóm que vaig estabornirlo!...

D' aquell fet en ensá, totas las caborias que m' enterbolian lo cervell adalerantme per las faldillas, se m' esvahiren de sobte. Adhuc m' afíguro que vaig assentarme. Alló de que 'm poguessen titllar d' empassat, no per manca de cor y seny, sinó per culpa de mas plat-

xerias, burrango!... vos dich que no m' entrava á la barretina!...

Galifardás, donchs, com era, y pervenint de bon sangro, no es apoderar si se m' engargussaria 'l que 'ls francesos s' apoderessen tant á trahició de Barcelona. Mireus; al saberho, se m' encengué d' una tal lley la sang, que á poguer empaytar gabatxos aixis com ventava las moscas de las bestias, no n' hauria restat un pera llevor.

Desde aquell jorn, fins treballant, se 'm sonia 'l greix per *endagar* la derrera de las novas. No trencava ordinari per la carretera que jo no 'l deturés pera etjegarli 'l «quien vive?...» Aaxis m' imposava de lo que tramavan arreu, los de ponent y 'ls de llevant, los del plá y de la montanya.

També anava á cal barber y á la rectoria, hont s' hi escampavan las ditas vingudas per propis, ó tramesas per plechs y fullas estampadas... A cal senyor Rector n' hi havia fet de camins!.. Deu no m' ajudi!.. Mes que cap coniller pels marges...

A la primera setmana de Juny nos n' avinentaren de molt créspas. La vila de Igualada tocava á somatent, foragitant als gabatxos; la joveualla de Esparraguera s' exercia á tirar al conill pera encararshí cuan ne fos l' hora; Manresa encenia una foguerada al bell mitx de la plassa Major, ab lo paper sellat que volian engorfarli, en tant s' afanyavan los frares rotllant cartutxos, fonent lo plom dels plats y pesos dels rellotjes y esbossinat barretas de cortina pera ferne balas y metralla; Lleyda 's desvergonyia contra 'l govern sobrevingut posantli las sabatas á retaló; y 'l Llobregat y 'l Segre, y 'l Tordera y 'l Besós, com si en lloch d' aygua engolissen pólvora, flamejaren sobtats, esclatant á las primeras guspiras, etjegadas per lo esprit de Independència.

Aviat saberem la desfeta del Bruch, aquella tunyina que Samperdorencs y Manresans, apres de jurar á la plassa ans morir qu' ésser francesos, donaren á la divisió del general Schwartz, comanats per un barbamech tambor, aparegut de sopte com per miracle. ¡Y quina destrossa 'n feren, encauhats pels turons y arrédossats per las pinèdias, tots foguejant á la una com un sol home!.. Schwartz no podia explicarse que 'ls daus dels deixebles de S. Ignasi foradessen las corassas de sos dragons com si fóssem de fullola!.. Pocas horas mes tard cundi per l' Arbós l' altre tunda dels d' Esparraguera... Vaya un jaco!.. Aquell allargassat carrer de la vila, que diu atravessavan rebents com si trepitxessen brasas, prou los semblaria lo carrer de l' Amargura!.. Mes; massa poch. Puntas de bayoneta se 'ls havian de tornar las pedras!..

Jo donava tals cops á la enclusa mentres ho contavan á l' amo, que fins m' aculava 'l m' ll. A cada brandida trontollavan las parets com si s' anessin á esfondrar; ensemgs qu' un escampall d' espurnas s' esvalia arreu adhuc portals enfora. — Alerta!.. —'m deya l' amo. — Que no se 't desmanegui!.. — Més, jó, com si al demunt de la enclusa hi hagués un aixam de francesos, pim!.. pam!.., encara hi batia mes de ferm. Cuan en Nyoca, un de Vilafranca, 'ns explicá lo d' Aberra, alló de que mossen Boada. 'l vicari, havia segat un dels puntals del pont, estimbantshi 'ls fraxuts al passarlo ab pérdua de un canó y dos carros caputxins, burrango!.. com me va posar!.. Que no hi veyá de cap ull!.. — Ey!.. ey!.. — cridava l' amo. — Mira't que las mans sou mévas!.. — Sort tenia d' avisarme .. Se m' encenian las sangs d' un modo...

La sotregada del tren al fer estació en Altafulla sobtá la relació del artesá.

Vá!.. Calemla!—digué, observant que s' era apagada.

Al escalf de la relació sa colrada fesomia había anat enrajolantse com si l' amenassés una marfuga. Sos ulls, cuberts per tupidas pestanyas, ertas y grisas al igual que las séyas, aparentant nius d' oriols acurullats de brossa, expel·lian guspiras de sublimada llum, consembant á cucas de sagrera á l' hora de la fosca.

Al crit de «viajeros al tren!..» lo clergue s' espolsá la cendra de la manega; etjégá la gegantessa un busch com una ratxa de mastral; somrigué 'l que anava cendrés, afectat per la joya que li produgia la relació de la feta; hi caragolá 'l carboner un cigarret, revingut com una brasa de pí, y 'l de la levita de Orleans, que des la eixida de Tarragona no s' havia mogut d' amarrat á la finestra, ensumat lo vent com un cervo mascle ó encisat per las cepadas y 'ls conreus, après de assegurar-se que son maleti encare era dessota 'l setial, s' hi aboca de nou, creuhantshi de brassos.

Quan xiulá 'l tren, los qu' anavam en aquell compartiment de wagó nos encaballarem en torn del vell acoblàntnoshi com las fullas de una escarxofa. Fins los llicenciatxs de la partió propera, sobtant sas agre-dolsas conversas, s' abalansavan als espatllets dels setials pera mellor ataleyarsen.

—Com anava dihent,—afegí 'l artesá,—de tal sort se m' havia encés la sang aquells dias, que á no ésser per lo agubio de la feyna y los prechs y sermons de l' amo, malgrat la móssa, que se m' hi tomava de esquena, ja m' hauria escapat ab los del somatent. Aqueilla colla de braus, comanada per lo advocat Miret y 'l Pujol, abdós

vilafranquins, y ja engroixida ab la patuleya dels companys, no cal mentar si m' ull-pendria!...

Mossen Torres, lo beneficiat de la iglesia, nos avinentá pochs jorns après qu' eixian de Barcelona dues fermas divisions al mando dels mariscals Chabran y Schwartz, tirant aquesta dret á ponent, cap á Saragossa, y envers Tarragona l' altre, enmenadas ab la taleya de venjar las pallissas rebudas en sas expedicions, multant y escarmenant als pobles del tránxit, revoltats contra 'n *Malapartas*.

Res succeí de nou al atravessar la divisió Chabrán, encaminantse á Tarragona; empró pocas horas mes tart ja saberem qu' havia sigut molestada pels somatens del Llobregat, si bé que sens tenírselas fermas. De ponent si que n' estavam á las foscas. Per cert que 'n teniam un' ansia!.. Com l' Schwartz, rencorós per las surras del Bruch y la còssa d' Esparraguera, deuria treurer foch per tota la dentadura!.. Pobre Manresa!..—pensavam, recordantnos qu' ab la crida de 'n Murat, escurant d'armas arreu, los medis de defensa eran prou escassos.

En aquestas reberem notícias de Tarragona. Deviam escaurens á 8 de Juny... Com si fóssem á dimecres; á la endemá del mercat... No ho recordo pel cert... Empró, eran molt aixeridas!..

Chabré s' havia apoderat de la població: mes, sens violència. Afegían que l' destacament de suïssos acantonat á la ciutat, no havia volgut empassarse... Ja l' temptava l' francés, já; empró, 's feya de penca... Aixó, y lo escaurer en lo dia de Sta. Tecla, sa benvolguda patrona, 'ls animava á pensar que n' eixirian molt prest. Deyan, altrement, que 'n *Malapartas* era mort; que quatre embarcacions franceses, embestides pels inglesos, havian arribat á Cádis, acorralantlas aquets, y amenassantlos ab fusellarlos sinó 'ns retornavan á Fernando; que l' Alamanya y la Russia, amatentas á socorrens, declararian la guerra á la Fransa; que l' general de Valencia 's posava en camí de Tarragona al cap de quinze mil homes d' aquell y altres corregiments al intent d' adevantarse fins als Pirineus, en combinació ab lo de Saragossa, y acordonar la frontera... Qué se jót!.. ¡Ne corrian!.. Mes, encare que 'ns afalaguessen, com venian de tant lluny, no 'ns las creyam pas totas!..

Al sendemá, tal dia com á dijous... just... dijous... no m' erro, no... Donch, bé, allá á las primeras horas del matí, arribá á correuya un correu de espardenya, posantnos la mel á la boca... «Chabré ve dret assí!.. S' entorna ab Duhesme... Au!.. ¡A veure si li trenquém las camas!..» No cal dir com aniria l' Arbós!.. Una hora

després, tals ayres de certenitat havia près la nova, que já tothom se desenfeynava pera curiossejar.

—Qué pleguém?..—me vá dir l' amo, sobtat per l' aldarull de la plassa.

—Vaja, donchs, prou per avny. ,—vaig afegir, arreconant las eynas y batejant la fornal ab la escombra amarada.

Y aré, hont anirém, Ton?.. La récula de la gent va conduhirme á la carretera... de la carretera m' empentá dret al Gornal... del Gornal vaig tirar cap al Vendrell, hont s' hi aplegavan los sometens del Panadés... y... ¡Verge Santísima!.. quin rebombori!.. Me titllavan dé valentó; mes, sobtat per lo brigit de la gent, per aquella trifulga de cent mil dimonis, que jo ni havia sonmiat, la clósca 'm trontollava y fins los puntals me feyan figa, lo meteix que cuan eixí de la pigota... Recaran, quin dessassossego!..

Batían arreu las campanas; esveradas las donas, fressejavan d' assí d' allá, topantse y escometentse; mudas unes per lo esglay, alaradas y baladreras altres, com desfogant llur enardiment; mes encoratjats loç homens, corrian al través y al dret, avall y amunt, uns ab l' arma al coll, altres ab lo garrot á la má, embarrassats molts d' ells ab embalums y nosas, que ni se d' hont las treyan ni ahont las duyan; una curriolada de bordegassos s' ensinestrava á plassa jogant á «soldats, bramulant á estonas. «¡moria 'l francés!..» ensempr que la cridadissa dels somatents, engroixida per los sobrevinguts del Urgell y de la Segarra, s' esdevenia de part de munt ferma y resonant com un tró de cap de núvol...

Entafurat entre l' aixam poch cal dir que no sabia hont darla. Tots m' eran desconeguts... Potser per mirarlos al plegat m' empassava 'ls de la coneixensa... Qué hi dirá un hom... Empró, lo que era ben cert, es que, en mitx de tanta gentada m' hi trobava mes soliu!.. De cop se aixecá entorn meu un baladreig que casi m' atolondrava... Ullavan dret amunt... amunt... resseguint la tirallonga de la carretera... Uns s' ensilavan de puntetas; altres se encaballavan per las espallasses: altres s' asseyan á coll y bé; alguns s' hi aixecavan drets, com si puressen torras... Y tots ataláyavan llá... d' enllá, esverats, com si l' anticrist s' escaygués envistas.

—Aquest n' es!.. Aquest es del Arbós!..—ohi totduna. Llavors reconegui al Jan de la font y al de la Maria coixa.

—Ton!.. —m' etjegá 'l Jan,—apa!... Corra't al Arbós, y avisa que venen... que ja s' oviran... que s' atansan... Cuyta!. Apréssat, eh?.. Qué s' aparihin!.. Qué 's belluguen!.. de ferm... de ferm...—

De camas com las mevas no sé pas si n' hi haurian unes en tota la rodalia .. (allavors, ey! qué lo que es avuy, sinó fos per la cróssa...) Temo que no... com que ja al encotxarnos heu retret sobreis si ab lo senyor capellá 'ns disputavam un cós, vos diré que desde alas-horas m' hauria apostat las orellas del sastre, y aixó que las tenia com una fulla d' enciam escarolé, á que cap dels mes renomenats correus del Panadés, y aduch de fora terme, m' aventatjavany ni 'l que 's de dir de una ditada!.. Empró, cal esmentarho; siſſe 'l soley m' atontava (pel Juny, allá á onze horas,, á lo mes fort de la calda,) l' ayret que feya, en cambi, empentantme y torcantme la suor alhora, m' ay davatan á pleret, que no semblava sinó que dugués aletas dessota las aixellas.

—Te!.. Vina!.. ¡Escolta!—'m eridá la xicota al trescar pel repetjó de la vila. «Ja venen! . Ja venen!..»—vaig bramar, sens aturarmhi... Era la résposta que repetia á tots los curiosos, que ja desde la carretera m' etzivavan preguntas... Y... au!.. dret á trobá 'l Batlle

JOAN PONS Y MASSAVEU.

(*Seguirá,*)

EN TON DE LA PIPA

(JORNADA DEL ARBÓS)

(Continuació)

Al ouer las campanas brandant á somatent se m' asigurá qu' algú mes apressat que jo ja 'ls hauria avinentat la nova... Recordo que 'm sabia un greu!.. Mes, no. Ningú m' havia près la ventatja. Lo llarch del carrer Major angulejava de gent, que m' atabalava... De sobre, unas llampantas motas que sobreixian per entre 'l gris formigueig, com la s rosellàs pels blats, se 'm posaren á la vista... Me feren una mena de cosa al adonàrmen!.. Desseguida vaig entendrer qu' eran suissos del regiment de Wimpfer, acuartelat á Tarragona, ab lo qui anavan á juntarse; empró, qu' escayentse al Arbós y fentse cabal de la tribulació del poble, ja revoltat á sa arribada contra 'l francés, volian entrevenir á sa defensa. ¡Qué Deu los ho pach als 300 patricis!... També vaig rastrejar que parlavan de uns canons, l' un dels dos molt llarch, de ferro...

Tot era un émbull de gernació devant de casa de la Vila. Rotllos al pla del carrer; gavells dessota 'ls porxos de 'n Marquet y de 'n Noya; un atapit aixam á la entrada; corredissas amunt y avall de la escaleta; tots armats á sa lley: qui ab trabuch, qui ab un mal fusellot, qui ab la fals, portant l'eyna al pap los quins no la mostravan; qu' eran los triats pel Batlle pera escampar sas ordes arreu de la vila y adhuc fora terme...

—Ja s' acostan!... Amaniuvos!... ¡Bé de ferm!...—vaig dir, il·luminant al Batlle...

—Qué porta aquest minyó?.. Vejam.. Arrimat!..—

Y ab quatre mots vaig desbotar lo del Vendrell, que se m' eixia gola ensora.

Alló de pensar que la meva correguda havia servit de alguna coseta, de veras me posá tóu.

Als pochs moments ja 'l nunci baladrejava una nova crida...

Mentre m' asseya al cap d' un banch pera assossegarme, tots me feyan preguntas. Alguns del somatent, arribats á la vila de Deu sab ahont, ni m' deixavan cloure 'ls llabis. Uns cuants de Barcelona havian fugit empaytats pels centinellas francesos... Eran de tropa, y havian desertat esllabissantse per las murallas. Diu que 'ls donavan la roba de paysá y una pesseta. A n' algun encara se li coneixia l' encetat de la corda al despenjarse, ab tot y haberse xopat las mans ab polvóra y sal, deixatadas ab ayguardent...

Un de Mataró explicava qu' era ell lo qui havia enganxat pels cantons aquells papers que duyan: «Moria Chabran!.. escrits ab grossas lletras... Diu que Chabran, al saberho, maná que compareguessen á sa estada tots los mestres de Mataró, á truco de descobri 'l fautur dels lletreros... Y 'l del somatent hi esclatava unes riallas.. Si diu que 'ls havia gargotejat enmascarantse 'ls dits ab sutje!..

Deixant á casa de la Vila m' esmunyí cap á cal amo... Quin desorí!.. A cada pas ensopegava!.. N' arribaven de forasters per agavellarse ab los del somatent!.. Lo pobre del amo no s' entenia de feyna... Jo que 'm creya qu' hauria plegat!.. Y diu que ni li deixaren passar la porta!.. —Vos, Magí, repasseu aquest pany... —Magí, que la culata m' baldeja... —Maginet, que 'l canó 's belluga... —Hereu!.. Feumen daus... —N' eixiren de rampoynas!.. Empró, tots l' ajudavan...

En bon hora hi vaig arribar, vos ho asseguro. Poch esperava pas aquella suada, molla encare la esquena per la correguda del camí... Pero, be; si jo no reparava ab res, ab res... *ensolutament...* ¡Burran-gó!.. Fins en habent dinat varen dringar las eynas... No conto pas que m' empassés rés, ca!.. Ni una caixalada!.. Lo que si tenia era una set... una set!.. Sort que béure y suar era una sola cosa; que sino, prou me revento...—

La sotregada del tren sobtá altre volta la paraula al artesà...

—Torredembarra!.. *Un menuto!*.. —psalmeja una gorra ab galó vermell, abocantse per las portellas...

Un gesto de reprobació endressat al estorbacuentos, atiá al bò del home á confegir son discurs. Lo cas era que cap dels oyents se recordava de la pipa... Com ja se li havia apagat altre vegada!...

Aprés de fernos sapiguer qu' havia canbiat l' ofici per la professió de menescal, y que ja s' era retirat del establiement, passantlo en mans del hereu, continuá la relació.

— Tornanthi,... Just... M' havia distret... Donchs, si, cap allá á quarts de tres de la tarde s' esbombá la nova de que ja venian los francesos... A contar d' aquell' hora no cal aponderar la fréssa dels arbosenchis; alló era un mercat de Calat... un anar tot en renou sens fi ni compte...

Ja m' atrafegava enmanegant una bayoneta qu' algun aixalabrat s' oblidaria darrera la fornal, cuan me sorprengué la nova. Empró, no era pas cert que ja s' vejessen. Havian atravessat pel Vendrell, après d' una endemoniada resistencia, enduhentzen presos als regidors, y seguián carretera reyal ensá, boy atalayant al lluny, esporucats per l' abrahanada. Aprés d' arranjar la bayoneta, vaig ficarme á la faixa lo ganivet ab molla que duya per anar pel mon, esmolat de aquella nit, per si pera 'l cas me servia... Era un esturment que feya aprop de dos pams, de aquells amples y afuats, que s' anomenavan de *llengua de vaca*, ab una fulla tant de bon tremp, que ni la entelava l' alé ni l' oscava la noguera...

Ja fora 'l portal, vas tirar carrer amunt, amunt sempre, rebent, com esperitat qu' ensuma al diable...

Lo toch á somatent esclatava ferm y sostingut con jamay; la veu del nunci, esquerdada per la ronquera, s' ohia al lluny, com vinguda per ressó; cridayre y bellugosa s' atupia la gent, mimvant empró las faldillas, que s' arraseravan pels portals de 'las casas Enfeynats los del somatent, assentavan los canons, atrinxerantlos, tot gornint los llochs avansats y carregant las armas.

La rematada de las horas esglayá de sobte á tot l' Arbós... Era 'l seny convingut ab los del cloquer pera avisar que 'l francés ja estava en vistas... Lo cor me feu un salt... Fins se m' asfigurá sentir com un gros sospir, com un esbuzech de gegant, tal com si s' coblessen en un sol los ays! — qu' eljegavan los de la vila; mes sols era 'l tornaveu de la ventada... Portas y finestras; terradets y teulats, tot eran penjoys de gernació atalayant als francesos. A cama-das y á bots vaig tramontá 'ls grahons del campanar, encauhantme en la torra... Me feya una nosa la bayoneta... Per tot ensopegava!.. Amenassats, sens dubte, per aquella eyna, tots los embadocats en la torratxa m' anavan obrint lloch. Que be s' ovirava desd' allí dalt!.. Empró, j'm rodava 'l cap!.. Com una filosa...

Los braus del Vendrell, escampats per la carretera reyal de las

perdius, anavan acudint dret al Arbós; uns à la esgarriada, com á remadets en pastura; altres en professó, com formigas en carrandella; mes tots gambejant ab ayre... N' eixian arreu... Llucavam una currúa y... au!.. ja se n' ovirava un altre al derrera... Igual que si tornessent d' una fira.. .

A n' els francesos no se 'ls regoneixia be encare... Llá de 'n llá s' aixecava una polsaguera que 'ns ajudava á descubrirlos. Era un gros nubol de pols, agombolat pel cantó del Vendrell, com si anés á plouer... Empró, un nubol negre y atofat, que feya basarda... A mida que s' atansavan, lo coratje del poble revenia 's com una riera...

Las casas del rabal, las portas y finestras que miravan als horts y 'ls casals solius ó desabrigats, s' embarravan ó abandonavan ab fuga, segons llur disposició y defensa...

Allans á tres quarts de quatre ja 'ls teniam á sobre... Arrenglerats, tiessos, envanescuts, com si 'l risch d' una abordada fos cosa de joguina, axis anavan avansant... Vos dich que seyan patxoca... Burrango! Los sabres, llansas y bayonetas espurnejavan com un adrés de núvia; 'ls cascós de corassers y dragons relluhian com si esclatessen fonedissas bombas en sa cresta; espilleravan los arreus al raig del sol, y fins los plomalls, destriats pel vent, pareixian fets de plata. Lo poteig dels caballs y 'l sotrachs de canons y carros, aixecant remolins de pols, aparentavan com si encensessent á n' aquell exèrcit, cobert altrement de glòria en cent batallas...

Escarmentats per lo del Vendrell, no cal dir, empró, si las tindrian totas. Nos coneixían de tan poch als de la barretina!.. De tan repoch, que ja 'ls enfitavam!..

Al giragonsar lo Gornal, los qu' anavan á vanguarda van comensar á extenderls, esgarriantse sá y enllá del camí... Pujavan á collas, á l' espatlla 'l mosquet, l' orella al clarí y 'ls ulls dret ensá, fits á l' Arbós, d' hont res de bo n' esperavan ..

Al enfilars los del somatent los amonestá per primera volta. ¡Poom!—esclafí, resonant arreu com un tró. Mes, rés; los gabatxos avant y sempre avant... Ja 's coneixia qu' eran veterans, burrango!.. Be n' haurian mastegada de pólvora!.. Empró, quan retrunyí 'l segon espatéch, ja ben decaygué sa fleumeria... ¡Quin bellugueig lo de las collas! . La metrallada, escombrant als gastadors, n' havia capgirellat mitja dotzena, empentantlos ab sa fúria fins als margs.

Esporuguida la vanguarda, al adonarse de la estesa, anà reculant, reculant, fins à confondrers ab lo cos del exèrcit, esgraixonat als peus

del Gornal.., «Apa minyons!.. — eridavan los del somatent' — ruixeü; ruixeulos y fora, mentres hi arribin las xeringas!.. Y seguian molestantlos ab sas etjegadas...»

Se veyá tant bé desde l' campanar!.. Per cert que'm sabia un greu no poder engaltarlos algun rebuig de fusellot, com ho feyan los que m' enrotllavan... De tant mirarmels fit á fit, be sia pel cop del sol, be per las ratxadas del vent, fins los ulls me feyan pampellugas...

Ja refets los de la avansada y refermats ab algunas companyias, s' arriscaren de nou carretera amunt, gayre be fins á tret d' escopeta. Mes altre volta tombaren las espàtillas com un estols de bruixas empaylat per la creu de la parroquia...

Arreu s' espessian los tirs. Apart dels dos canons, vomitant balas y metralla sens perdre l' alé; dels fusellayres dels somatents, quals daus s' esclafian pel camí, alsant pessiguetes de pols, semblant á gotas de ploja, y dels acollats al campanar, repicant á somatent y fora 'ls que no descarregavan; s' escampava tal ruixadet de ferro y plom des de 'ls teulats, balcons y finestras, que ab tot y ésser los gabatxos gent habituada á la guerra, s' veyá que s' estermordian...

De sobte, prou escapnat en sas escomesas, y ja despitat per l' entrebanch de la vila, lo estat major del franxut s' acollá al racés d' un marge ab ayres de repensarshi...

Que ferán?.. Quina se 'n maduran?.. — pensavam.. Arrasau tot!.. ¡Vinga!..

Aviat l' espinguet d' una corneta 'ns esventá 'ls dubtes... Burrançó!.. Si 'n feyan de moxigangas!.. Quin trasbals!.. Los que no hajan segat,— pensava jo,— no cal pas que esperin batrer... Vinyas y conreus, horts y fruyterars, tot ho esbossinava aquell enrestellerat trull d' homens...

Retirá's l' avansada; s' adevantá al trot la caballeria, partionantse en renglas; arrencá mes envant la artilleria, quals soldats s' esqueyan pels terrosos y esplets, y arrossegant dos pessas de las mes feixugas per ensilarlas dret al Aribós, se disposaren á metrallarnos...

— Apá, minyons!.. — esclafí un dels del campanar.— Animo y fora!.. Veig que ja 'ns amenassan ab la tremenda!.. —

Espategá un dels canons als pochs moments y... psiu... xiulá la bala pel demunt de nostres testas... Al retrunyi l' segon, la botxa 'ns feu aclucá 'ls ulls ab sa branzida, escantellant un dels cayres del campanar; com que l' esvoranch hi es encare...

— ¡Sembla que 'ns buscan lo cos!.. — algú deya — Si á la tersa no 'ns lo palpan!... —

No la vaig esperar pas. Arrossegant la bayoneta vaig escórremi campanar avall; desbocantme á dret fil envers la bandada costera... L' aixam del somatent, cridayre y bellugós alhora, sobtava y esferchia... Era alló un esquirolejar que trasbalsava 'l cervell... Un trángol, que diuhen à marina. N' hi havia de gernació!. Apar dels del Arbós, conteuhi 'ls tressents suïssos, afegiuhi *aluego* 'ls dozecents del somatent, y vejeu si era atupida la rahimada!..

Uns tiravan agenollats, altres drets; enfilats alguns; molts carregaven l'arma als cassadors d' ofici, mossos de la escuadra y guardaboscos, per tenir mes segura la punteria; altres, los desarmats, eljegavan flestomias y renoms al francés, á falta de daus; alguns s' esgargamellavan espiant los moviments del exèrcit; no faltanbi que corrian de assí d' allá, entafurantse pels carrers, tant per atiar á la gent á la batussa com basquejant per armas y municions ó trametent las ordres que 'ls confiayan... Emportat pel tragi y mogut per un tripijoch de la ira de Deu, aquell embull de homens podeu contar si entavanava...

Al regular lo francés, reganyantnos de nou sas engabanyadoras motxillas, de tal modo s' ensurismá 'n Chabrán, qu' adhuc s' estirgarsava 'ls rinxos dels polsos....

— Be; — botziná 'l capellá, al aturarnos al Vendrell Y lo de la pipa?..

— Just; y lo de la pipa?.. —afegí 'l carboner.

Signá'l s' artesá que tinguessen paciencia, calá foch al esturment, revint lo caliu á busadas, afegint, després, ab tó reposat.

— «Aquella malcaradota serp que s' extenia á nostre devant, asoleyanse al llarch de la carretera, 's revenxiná de sobre com si la estaballés la calda, giragonsant, revenintse y allargassantse ab ayres qu' estemordian... Burrango!.. y quina afrenta feya!.. Munts de cascós per assí; claps de murrións y granaderas per allá; camps de sabres y llansas relluhint arreu; sons de trompetas y clarins; sotracbs y cruiximents de carros; redobleig de tabals; véus y crits d'ordes... En fi; un veritable infern pera dirho de una vegada...»

Los mossassos dels gastadors, ab la séva sola planta ja 's feyan rotllo. Al veurels, après, ab aquells mostatxos de pam y mitx, fins las criaturetas s' encongian de por!..

Alláns á quatr' horas comensá la darrera escomesa. Rodolaren los canons... Embestiren los de peu... Avansà la caballeria... Espin-garen de nou las cornetas, ensemgs que ressonavan los tabals, y aquell foguejat exercit, de mes enllá de quatre mil homes, embesti dret á l' Arbós, sedejant venjansa.

«Are, ó may!..— esclatavan los dels somatents, esperant l' abra-honada... Una descàrrega seca feu desgavellar als granaders y gasta-dors que ja assolian la vila... ¿Quánts n' amorrarem per la pols?.. No ho sé... mes; ne queyan!.. Una segona etjegada, espessa y tan ben endressada com la primera, deturá sos passos... Empró, esp ngá 'l clari d' ordes, gastadors y granaders s' obrien en rengla sá y enllá del camí ral, l' esquadró de corassas avansá amunt, y mes amunt, llen-sat al galop, cech al perill y sort á las descàrregas, tallant l' ayre ab sos ormeigs y arremolinant la polsaguera; ensems que 'ls artillers abocaven dins lo poblat bala derrera bala, tot calant foch als primers casals etzivanthi bombas encesas... Alentats los de peu per la caba-lleria, s' agombolan carretera avant, furiosos, embestint ab lo fusel carregat y la bayoneta calada.

«Fugim!.. ¡Nos enrotllan!..» esclatavan los del somatent, llam-bregant que 'l francés entornava la vila... Ja mancats de municions, a claparats pel risch, y desconcertantse al seny de «campi qui puga» qu' anava cundint arreu, abandonaren junt ab los suissos sos llochs de defensa, tot deturant l' ardiment dels gabatxos al cop de sas metra-lladas...

Ja s' escampen; ja s' allunyan pels topáns de Banyeras y Castellet, quals tasquerias seguirian fins á ells cluchs... Deu meu!.. y quins se-gons mes anguniosos... Fins se 'ls llegia á la cara, que la reculada dels brigands, com ells los deyan, los omplia de joya!..

«Ja es vostre la vila!.. A sanch y á foch!..»—los repetia 'l de Bessiers, complint las ordes de Chabrán, posat al cap de la tropa y ab la espasa enlayre... Mes, no contaba ab la fermesa dels arbosenchs...

Serian cap á cinch horas... Algunes cases de la vila ja comensava-n á flamejar per finestras, balcons y teuladas... Arriscats los francesos, pujan poblat endalt per cent indrets alhora... Pel rabal, pel cal Pere vin, pel camí de Sta. Llúcia, per la Badalota, per la església; arreu hont un mira 's topa ab los gabatxos...

L' esquadró de corassas s' adevanta carrer amunt, desbocat com un mal esperit... —«Are y fora!..— crida la gent al véurel... Y en tant bótan pels munts de mobles, carros y estorbs de tota mena agavellats en mitj del camí, un xáfech de trastos, téulas, rochs y aigua bullenta, 'ls dona 'l «Deu vos guard», devallant ab fúria tal com si s' ensor-ressen las cases... Derrera 'ls coracers pujan los fusellayres, esgraho-nats y á doble fila, encarat son fusell per balcons y finestras, y fogue-jant arreu hon s' hi belluga una filagarsa; mes tant espessa 's fá la pedregada que 'ls cau dessobre; qu' aduch recularian si ells ab ells no

s' empaytessen á truco d'aconseguir un racés. «Are y foral.. cridan entorn... Y mentres jayos y bay ets, atiáts per las donas, confirmán als gabatxos desembrassant apartaments, buydant pous y descoronant teuladas, los arriscats de la vila, engaltántloshi 'l trabuch ó 'l fusell á cada portal, á cada revól, á cada tom de carrer ó trench de travessia, escombran lo llarch del tránxit ab sas dretas y tremendas descàrregas.

«Ah, brigands!.. Bugarra de brigands!..—bramulan los francesos, no sapiguent cap ahont decantar la clepssa que no 'ls l' ha escrostonin...

Enmenats pel despit, bromerejant rancúnia, estabellan á cops de culata ó destral portas y finestras; espanyan á tirs los portells; calan foch á las casas, llénsant bombas encesas pels clivellats sostres y badats porticons, espessint arreu las fogueras; no deixant com á rastre de son pas mes que claps y reguerons de sanch, espurnejants brasers y exteses de morts, ja mitj colgats en vida entre las runas.

S' allargassan pels carrers las recaragoladas flamas, escampa's per l' ayre la fetor de la rebina, tapantnos los esperits; grontxa's dessobre 'l poblat una espessa fumera, tosa com una boyra y sagnanta com una posta de sol; y un chor de planys, gomechs y fletomias, eixit del fons dels ensorrats casals, trencà 'l cor d' aquell grapat de valènts, que s' entafuràn de sobte, be massa convensuts de sa impotència...

Ja es vostra la vila!.. Un trentenar dels del Arbós jauhen dessota 'ls esbossinalls, socarrats y erts per las brassas... Johiu!.. Mes; no. No vos apressau... Encare 'n petan dels vostres... Mireu... De tan abalansarse etzivantvós téulas, dos braus del carrer Major, capgirellant desde 'l ràfec de la teulada n' han amorrat á dos dels dragons ab sa cayguda... Jo conto que ans d' esllomarlos, aduch sens esma y tot, ja 'ls haurian escanyat á mossadas ..

Quina sort la de morir atossinant francesos!..

Mes; vostra es la vila!.. Que 'ls ays!.. dels agonetjants no entelin vostre coratje!.. Chabran ho diu: «Ja que s' han resistit com á valents probéu sa enteresa ab lo derrer suplici. ¡A sach la vila!..»—«A sach la vila!..»—udolan sos perdiguers, folls y adalerats, ja ensumant lo rastre...

JOAN PONS Y MASSAVEU.

(*Seguirá.*)

EN TON DE LA PIPA

(JORNADA DEL ARBÓS)

(Continuació.)

Eram á entrada de fosch... Desbocats com escalfabits poltros; al llabi 'l desitj, la murriesa als ulls, la rampinya á las grapas y la venjansa arreu, aixis s' encauhen y furgan sens lley ni aturador que 'ls torbi. Al flam de las fogueras, que rebassan la vila ab sos espurnadissas llengüas de foch, trascan de assí d' allá, assedegats per esbravarse... Lo soroll de sos passos ressona pels carrers com un bufarut arremolinant brosta...—

— ¡Arbós!.. Hi ha algú del Arbós?..—s' ohi desde la portella, après d' aturarshi 'l trent...—

— ¡Mireusel!.. Allí 'l teniu!..—proseguí 'l menescal, signant dret á la vila ab sa encorretjada vara.

Lo sol hi queya de plá. Reposada, somorta, emboyrinadeta pel ressol, la víla del Arbós condormia's al esllanguiment de la estantissa calda, arrasserada al peu de la costera, tot llambregant ab sos ulls mitj cluchs aquell hermos plá del Panadés, agensat ab la verdor dels conreus y las cepadas.

Ab sa vara entre 'ls dits, lo bonatxó del home anava assenyalàntnos los indrets del poblat que més havían sofert durant aquella jornada terrible. Entussiasmantse ab son relat, semblava que 'ls recorts d' aytal feta li traguessen anys de sobre.

Tots anavam resseguint, curiosos, la descripció del jayo, llevat del de la levita d' Orleans, que s' aferrava á la portella com si la fetor

del vellut del carboner li dongués mareig y hagués de orejarse... Tan nos hi embauçavam, escoltantlo, qu' al arrencar lo tren, esborrantse sópita de nostres ulls la silueta del actual Arbós, vá reapareixer en nostra fantasia tal y com era al any 8, en aquelles llargas horas de esborronament y dol; enrunada, fumosa, resseguida per las flamas; vera imatje de la desolació; quins esgarrifosos tochs, l' avi feya ressaltar al calor de sa paraula.

—Com anaya dihent,—afegí, après d' asseurers,—jo m' havia batut contrá l' gabatx desde la retirada dels somatents fins á plena vella. M' havia ensopегat un rebregot de retaco, que rebateria algun fugitiu, y embotxacantme las municions qu' arreplegava seguint lo rastre dels somatents, etjegava trets y fora, arrambat al lloc de las cantonadas ó arrassera pels dintells y portas. Entre 'ls quants que no 'ns perdiem de vista s' hi esqueya l' Magí ferrer, l' amo; arroixat com un lleó, ferm com una jàssera, y tan llest pera descarregar, que sempre l' hauriau vist, ó ab lo fusell engaltat, ó roseant lo cartutxo, si ja no espurnava la pedra... Un brau, à fé de Deu!.. Y pensar que morí tot al cop... ran de mos peus... gayre be sens atalayarmen!... Es alló... Petá l' tret... doná l' ay.. Y...—Ton!.. ¡Só mort!..—me va dir, cayent á terra, ensemgs qu' ab una de sus mans se tapava la boca. Tan de be li va fer Deu!.. com que de sa botiga ja ni n' quedava l' rastre!

Boy reculant, ja sens pessich de pólvora, enmascarat de mans y cara, reganyant la pitrera y endoyna 'ls cabells, que ni sé ahont jeya la barretina, m' vaig trobar enllá, pels encontorns de la església, no sé com endut; potser emportat com las bruixas á caball de una ratxada... Las bravatas dels soldats y 'ls esglayadors gemechs qu' ohia apropi meu, m' aclaparen de sobte. No sé com s' apoderá de mi aquell estrany esphardiment, qu' adhuc en lo més fort de la brega no m' havia entavanat gota. Esverat y poruch vaig cercar ahont encauharme... ¡Quina frisansa sentia!.. Com si tot lo meu cos fos una borronadura!.. Arrassera pels enderrochs y la fosca vaig assolir lo carrer Major... Allí, arrupit entre las runas d' un esquarterat casal, vaig retornar del estorament. Ja llensat lo retaco, que sols me feya nosa, com ans havia rebatut la bayoneta, vaig ajassarme en un tou de menudall, atalayant per tots indrets desde una espitllera oberta en un recó de la carcassa...

Al mirar envers á la església l' anima m' caygué als peus... ¡Quin escarni l' dels malehits gabatxos!.. Poch esbravats ab la fogassa que havian ences en mitx del temple, apilotant banchs, confessionaris y

cadiàs, y giravoltanthi, aprés, á son entorn com un estol de fúries; no satisfets encara ab cremar la trona y 'ls altars de St. Jaume y de las Dolors, que valian un dineral, varen esbotzar la porta de la sagristia, espanyant calaixos, clivellant sagraris ab las puntas de las bayonetas, profanant imatges y relliqnias, y enduhentsen á grapats joyas y robes de molt preu, aplegadas allí Deu sab de quants segles; acurullant lo escarni ab fuselladas á la Mare de Deu y á St. Julià, lo patró de la vila, alhora potser que pregavan á nostre Senyor pera que 's dignés lluirarnos de tan pahorosa desgracia.

Boy llambregant á la porta, vaig adonarme d' uns dragons, que eixian ab las banderas del Roser y del Sagrament, arrossegantlas sá y enllá, y fentlas voleyar, empaytats per la patuleya de la plassa, que 'ls hi las disputavan... Aprés dels dragons, un gegantás de granader, disfressat ab las robes que 'l senyor Rector sols lluhia en las festas solemnials, s' adevantá ab un cálzer á cada grapa, enlayrantlos ab grollera ceremonia y allargantlos després á sos companys com si 'ls convidés á bêure... Alló si que may ho podré pahir... Un dels de caball arrosegá un bot de ví, que acababa de rampinyar per algun celler del rabal, rebatentlo entre 'ls peus de la patuleya, y atiantlos á que trinquessen ab los copons... Lo gegantás s' abocá ví als calzers, enlayrá 'ls brassos per dessobre son cap, y cantant: «*Lo bot sang té!.. Lo bot sang té!..*»—alguna cansó de borratxera, sens dubte, se 'ls engorjá un derrera l' altre fins á la nou. «*Lo bot sang té!.. Lo bot sang té!..*»⁽¹⁾—esclatavan sos companys, arrebassântloshi dels punys, y reprenentsels per torn, aprés d' omplirlos.

A mí las tripas m' anavan!.. Ni que tingués gats gelosos dins del ventre!.. Mireu, que no 'm vaig sabér aguantar... Agarro un tros de teula, 'm redresso pel demunt de las vigas; apunto, y... pum!.. Cuan m' encongia dins l' amagatall, vaig entendrer que no havia errat lo tret. ¡Quin desori!.. Tots baladrejavan... «*Sacra... d' aquí... Sacra... d' allá...*» Burrango!.. Boy rastrejant als búgarras de brigands feren anar en renou totas las *sacras* de la iglesia!.. Sols mancava qu' eixissen altres dos, fuetejantse ab estolas y trepitjantse las casullas que s' havian engirbadas; tot estrafent, després, los passos de la Sagrada missa!.. Ah!.. Si hagués tingut carregat lo retaco, aquell parió de galifarreus hauria fet mes giravoltas qu' una baldufa... Estich segur que á la primera ja 'ls amorro!.. Lo que no entench es com en Chabrán y 'l de Bessieres, que s' asseyan en lo banch de pedra de cal apotecari, consentian semblants profanacions...

(1) Deuria volquer dir *A votre santé!*

Per no veurer mes sacrilegis vaig sortir del amagatall. Eram á cosa de mitja nit. Esquitllantme per la fosca, m' aní esllabissant pels teulats, trecant á corregudas y saltironejant de puntetas.

Mes ferma punyida 'm feu sachsar lo cor altre vegada. ¡Quinas feras los francesos!.. Soltantlos recullint nafrats, m' havia afigurat qu' aplegarian aixis meteix los morts, obrintlos algun clot pera enterrarlos... Y, cá!.. Gent més poca latxa!.. Los agarravan pels peus, los arrossegavan entorn d' una foguera, y... au!.. allá vā'l trasto!.. N' escalibaren de granaders!.. Lo que m' esborronava era pensar qu' algun dels nostres potser tindria la meteixa sú!.. Alló de que l' osséra del brau ferrer, encaballantse ab la d' algun gabatxot, s' hagués de calsinar alhora, confosas en un sol munt llurs cendras!

Blincant per la tanca d'un hort vaig passar á cá'lida de la móssa. La dida s' era amagada al celler. Lo didot baix; á la mina del pou. L' únic ser vivent que 's veya á la casa era l' ávia. Dona coratjosa com ella!.. N' havia vist passar de francesos abocada al balonet de dalt!.. Y á tots los havia esbroncat... A tots havia arreplegada sa pluja de malediccion!.. Com la velleta de la rondalla, qu' adhuc dins del pou y ofegantse ja, encare treya las mans ensora y apretava las unglas pera dir pollosa á sa vehina, aixis ho havia fet ella ab los francesos... Be n' hi encararen de fusells!.. Be l' amenassaren ab las llànsas!.. Com si rés!.. «Lladres!.. Brétoles!.. Murriots!..» —los deya.

Y, veieu lo que son las cosas!.. cap s' hi desmandá... ni aixis... Ja ho veig, una cara clivellada pels solchs d' una centuria fins als desanimats mou á respecte!.. En cambi, als de la fleca de més enllá, que s' estaven passant lo rosari, agenolladets devant la escaparata de St. Roch, pregant los lliurés de la trifulga, los fascinerosos dels granaders ne feren xixinas, burxantlos ab sas bayonet... Pobre gent!..

Totduna s' apoderá de mí com un neguit pera veurer la móssa. Potser esdevenia d' habermho preguntat son ávia... Natural. Ella prou me deya: —No 't moguis, Ton!.. Aquí estás en segur... com en sagrat... ab mi no hi volen res!.. —Mes de cap modo pogui estarme'n.

Tantinejant per la fosca, arrambantme pels dintells y travessant á corredissas las cantonadas vaig arribar á casa séva. Poch contava ab la rebuda que 'm feren, á fé de redeu!.. M' esqueya al passá'l portxo... «Ah, brigand! Rester lá... Rester lá... sí...»

Y are vé lo de la pipa; lo d' aquesta andrómina, que tan vos interessa... Ja veureu com aná l' arranjo!.. Era un oficial de dragons... Al escomètrem, vaig reparar que gitava foch pels bigotis... Y es que xuclava aquesta pipa; sino que allavoras cremava de bo y mellor, com

si l' acabés d' encendrer... Res; com si s' estés á cal sogre!.. Al donarme la embestida conto que se 'm glassaria la sang.. Fou tan sobtada!.. Empró, com llambregant per dins, vaig adonarme de un tom de faldillas que s' esmunyia dret á l' escon, me s' ennubolaren los ulls, se 'm reinflaren de nou las venas, y reculant un pas, boy agafant, ardit, la barra de la porta, vaig plantarli cara... «Ton!.. per Deu!..—ohi, de sobte. Atiat per l' alarit vaig decantar lo coll... Y ¡jó no ho hagués fet!.. Aquell segon de atalayament me costá una orella... Veyeu!..—esclafí, assenyalantnós un munyoquet de carn, roget y arrodonit com un botó de rosa al badarse...— Sort vaig tenir de la barra... Sino li estampeixo l' cop m' estabolla!.. *Psiu!*..—va fè 'l sabre, relliscanthy... Al veurem sanguejant vaig perdre 'ls estrebs... Afollat, gelós, encés per l' odi, poso má á la faixa, arrebasso l' eyna, l' obro... boto com un gat mesqué, refugint lo cop de sabre que ja m' amenia y... ¡Adeu, franxut!.. Gayre be 'l vaig degollar á la primera burxada!.. Vá caurer com un sarrió... Arreu gitava sang... Cá!.. Si no vá viure 'l que 's de dir un 'credo!..

— Qu' has fet?..—Ton, y are?..— ¡Calleu si vos plau!.. Barro la porta, m' encaro ab élla y 'ls vells, qnè m' enrotllavan esparverats, y... au... los digní, ajudeume!..

Jo pel cap y 'ls altres pels peus, agafarem al belitre del franxut, y aixis, de calent en calent, varem etzivarlo al fons de la bassa. Tot atalayant la porta per si ohiam algun trepitx, ensemps que la móssa m' amania ab cendra y oli la orella per apellarne la nafra, varen contarme á solaveu la esbojarramenta del bretol...

L' havia ajassada al escon, forsejant ab tot son cos pera subjectarla... Res; que s' afigurava qu' era una truja, y 'l gran rellépol ja 's sonia pels tastets!.. Ja ho estava de grassota, jal. Los jayos prou s' esgargamellavan pidolant misericordia... es clar!.. los pobrissons!.. Mes, ell, encegantshi com un orat, la estrenyia mes fort entre sos brassos... A la meva entrada ja la fera no tenia sossegó... Ohint trepitx sospitá si fora algun de sos companys al qui demanaria ajuda, y deixá 'l mós pera arribar-se á la porta .. Bona ajuda va ensopegar, á sé de mont!.. Ell si qu' aná per llana...

Donchs be; en tant la móssa 's desfogava, retornantse del esglay ab los sospirs qu' entre mots seya, vaig tantejar ab los peus una cosa estranya y dura, que 'm distragué de sobte... M' ajupo... Ho aplego... Miro al vesllum... «¡La pipota del francés!..—vaig esclafir - etjegant-hi una cóssa... Empró, reprenentme al acte, com si temés que aytal penyora podia descobrirnos, vaig acotarme de nou, arrebassantla de terra y sicàntmela á la pitrera com si fos una reliquia.

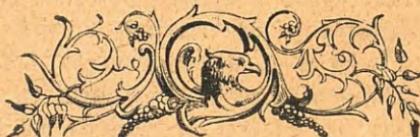
Y heus aquí lo d' aquell fòtil...

Aprés d' una horassa d' encongiment y por, varem ohir lo bategar dels tambons y l' espinguet de cornetas y clarins cridant á la soldatada envers á la carretera... Eram cap á tres horas del matí. La celis-tia anava esbargint arreu la fosca... Un ayret de mar, frescal y tibantó, nos deixondia del esverament, atemperantnos los polsos. Arreu de la vila ressonava 'l trepitj dels fusellers y 'l poteig del caballs, junt ab lo redringar de la ferramenta.. Las sotragadas dels carros y 'l tronto lleig dels canons retentian per tots indrets com una tempesta que s' allunya... «Alé... Marché...»—s' ohia á cada segon, après d' una corredissa... Amorrat al badament de la porta fins de son alè m' adonava!..

Y may acabavan de passar!.. Cuan ja no ressonava pel tránxit cap remor d' mal ésser, vaig aventurarme fins al portal... Ningú. Tot restava desert. Sols llá d' enllá de la carretera s' ohia l' avalot del exér-cit que s' allunyava... Quin brugit!.. Cuanta fréssa!.. Com un salt d' agua estimbantse entre còdols!..

JOAN PONS Y MASSAVEU.

(Acabarà).

DE NIT

Los estels resplandents parpellejavan
en la foscor d' aquella nit serena;
l' oreig era molt fresch; ab remor dolsa
cantava dalt dels pins cansons tant bellas
qu' un rossinyol perdut entre las branques
las ohia, joyós, muç de sorpresa.
Tót calla, tot, menys la oliva que xiula
y 'l rat-penat que tot volant renega
y 'l grill qu' entre las erbas esllanguidas
entona ab lo cadell sa cansó eterna.
Y tremolan las fullas vergonyosas
al besarlas l' oreig: una oreneta
xisclant de por, com una fletxa vola
y brunzidora 's pert en las tenebras.
La rosada s' escola de la boýra
que passa, humitejant, arran de terra;
timons y romanins trauben aroma
y son cap de carmi hermosa poncella.
Dè sobre lo trittleig de una campana
ompla l' espay de dol y de tristesa,
com fochs-follets clarors bellugadissas

en la foscor caminan y serpejan,
y s' ouhen oracions y veus plorosas
y cops de cávech percutir la terra...

en aquell punt pel mitj de la estelada
hi corria un estel ab llum expléndida.

E. MOINÉ L BRASÉS.

EN TON DE LA PIPA

(JORNADA DEL ARBÓS)

(Acabamen'.—

Fora ja tota temensa, vaig grimpar teulada amunt, ajayentme per la vessant... Una capa bruna y atupida com un formiguer de la reira de Deu s' escorria avall, avall com l' aigua... Eran los francesos... Gambejavan al pas, empró, apressats y boy acomboyantse á la quieta .. No semblava sinó que ja 's sentissem á sobre als sometents del Panadés, aplegats á Vilafranca, hont s' hi fortificaren ab dos canons, un al hort dels franciscans y l' altre dret als Monjos, al plá del camí... Mes, pobres vilafranquins!.. Sort tingueren de la gent de upa que feu lo *rendivú* al gabaig, sinó, avuy encare 'n gemegarian... Burrango!.. Qui 's bat ab tanta gent?.. ¿Qui lluyta ab un exércit tan fort y tan avesat á la brega?..

«Ja son fora!..» «Grat sia á Deu!..» «Mal llamp los matí!..» Aquets eran los crits que ressonavan per la vila, en tant s' esbargian los arbosencs per carrers y plassas... Mes, quin dol feya!.. Cuánta desolaçió!.. ¡Ne regalimavan de llàgrimas!.. ¡Se 'n contavan d' amarguras!..—

Lo xiulet del tren nos feu adonar que ja eram á Vilafranca.— «Villafranca?..— preguntá l' de la levita de Orleans, arreplegant la maleta. Al allunyarse nos digueren qu' era un francés, que trafi-

quejava ab ví... — Poch li haurá plagut la conversa!.. — esclatá 'l me-nescal..? — Vetaquí alló de may tombarse!.. — afegí 'l del trajo de vellut. Y aprés de somriurer una estona, continuá lo bó de 'n Ton:

— Com deya, se n' esbombaren d' etzegayadas!.. Escampada arreu la gent anava esbrinantlas una per una...

Lo jayo Margall havia escapat ajassantse boca terrosa y cobrintse la testa ab un devantal de cuyna... Al Maymó, pagés, aprés de fuse-llarlo, sens donarli ni 'l temps de ferse una creu, l' arrossegaren ca-retera amunt, lligat à la cua d' un caball, enfurismat á surriacadas... Lo pare Torres, beneficiat de la iglesia, morí á las grapas d' un sayó dels de caballeria, qué Deu lo tinga ab Llucifer, maltractantlo á grat-scient per espay d' algunas horas... Lo burxá ab la bayoneta; li tallà las mans; li arrancá las orellas, esquixántlashi; li buydá 'ls ells; li es-capsá 'l nas... qué sé jó?.. Si feya basarda l' ohirho!.. Y diu qu' ell exclamava: «Feu de mon cos lo que 'n vulgau; que lo que es l' ànima no la matareu pas ..» Vos dich qu' era un sant home. Com que 'l plorá tothom...

Lo de cal Pau Miquel encare m' esborrona... Tan bona gent!.. Ja llensats á la braserada ell y dos germanas sévas, un quefe de dra-gons volgué salvar de la mort á la muller y als dos fills, que aquélla estrenyia en sos brassos, boy pregant á Deu misericordia... Era tan guapassa la Maria Angela!.. Empró, quan entengué que 'l oficial, en pago de aquella acció, pretenia la seva honra, diu qu' esclatá, ayrrada, rebutjant als granaders que la socorrian: «Fugiu!.. Juheus!.. ¡Apar-teus!.. ¡Ni mon cos ni mos fills han d' ésser francesos!..» Y gitant als dos angelets á las flamas, s'hi llensá ella desseguida, cercantlos ab las mans extesas, com si volgués morir abrassada ab élls... Qué Deu la tinga en gloria!..

Un altre quefe embestí á la Maria de cal Ferrán, del carrer Major... La minyona s' era amagada al soterrani... Cuan lo francesot s' hi abrahoná fet una fera, ella s' esqueya sola, sola ab son fillet, que la distreya ab pusturas... Esbojarrat pera gosarla, lo murri li arrebassá 'l noy dels brassos, empentantla y rebalentla per terra... Rebutjá la María al franyut, resistint per algunas horas los maltractes de aquell tigre, com honrada qu' era, fins que, irat y foll lo gabatx, sacrificala á sos intents de la manera mes indigne... La minyona, que desde 'l fons de son amagatall, havia ohit esverada tota la requesta, nos feya erissar los cabells al esgrunlarho... Y pensar que 'l fillet de la Maria havia sigut testimoni de tan esgarrifosa malvestat!..

En si; no 'n vulgau pas mes de desgracias!.. Xeixanta quatre ar-bossenchs, nada menos, hi pagaren la patenta; més de la meytat rostits per las flamas!.. Per' 'xó 'ls fraxuts no s'en rigueren del tot; que 'n petaren mes enllá de trescents!.. Empró, en que l' exércit en pés hagués quedat al seti, la ploralla dels del Arbós no fore menys sentida!..

Quan Fernando que retornava de son captiveri, 's digná entrar á la població com regraciant als arbo-senchs per sa prohesa, jo, que sentia encare 'ls planys de las familias esgarriadas per lá venjansa del francesot, vaig conseguir entre dents, com ho diuhen allá per Tortosa: «Be; dol ab bassí y un floch á la nansa...»

En quant al saco vos jur que passá de terme. Quin desgavell!.. Quanta destrossa!.. Tot aná en renou... Tot ho etzivaren fora de pollaguera. Pillatje consemblant no crech que persona nada puga contarho. Aduch la part de robatori no tingué ponderació... La custodia, 'ls onze calseres de la iglesia, las robes de la sagristía —uns pans d' or y pedras qu' enamoravan de veure,— tot aquell be de Deu ho ram-pinyá 'l francés, repartintsho á «te tú, te tú», com una colla de lladres de camí ral... Per lo que toca á las pagesias y casas, val mes no esmentarlo... Ne colltorsaren de viram!.. Ne llescaren de pencas!.. Se n' engoliren del aixut!.. Cap á la matinada, quan ja l' auba esclaria carrers y recons, arreu hi havia munts de plomas y de bruticia... Y qué matussers y xarxons son los gabatxos!.. No reparavan ab rés... Allá hont los venia... ¡Pèdrits!.. S' haguessen arribat al hort... al menos!..

Al endemá, los del poble, vejentme 'ls lligalls de l' orella, 'm batejaren ab lo renom de «l' escapsat!..» Per cert que 'm sabia un greu!.. Jove com era, y, mal m' está 'l dirho, un xiquet guapot, francament, alló de sentirme l' escapsat per tot dia, aduch entre las xicotases, no m' ho sabia pahir!.. Mes tart me digueren que 'l general Boadella, de St. Esteua de Castellar, també tenia una orella escapsada... Ja eram dos, ben cert; pero aixó de cercar la conformitat ab lo mal dels altres, qué voleu que vos diga?.. Mes, lo que son las cosas!. Ja no 'm recordava hont jeya la pipa del francés... Cert dia, emperó, observant que 's posava de moda entre la jovenalla lo retreurer fetas d' aquella horrorosa nit, inventantse'n algunas que no havian passat, per lo sol fet de ventarse'n, no ho sé... me 'n vaig engelosir de tal modo, que desentafurant l' andrómina del fraxut, y ab tot y no haberme empassat may una pipada, ja no me la vaig treure

mes d' entre bigotis... D' allavors vé que 'n lloch de «l' escapsat» m' anomenessen *Ton*, com abans; mes, no lo *Ton ferrer*, lo *Ton de sempre*, sino lo *Ton de la pipa*; es á dir, lo qui matá al francés que volia deshonrar á la séva xicot... Jo, al menys, aixís m' ho destriava; y no conto que m' erri, si dich qu' a' jovent de la vila los feya consemblant efecte!..—

Digué, repicá la pipa contra 'l cayre del setial; se la desá á la faixa, y apoyantse 'l cap ab la vara subjecte á las mans, s' aná ensopint y endormiscantse com si 'ls recorts d' aquells jorns li sugerissen un falaguer somni.

—No n' hi ha d' homens com los d' *allavonsas*, exclamá 'l carboner.

—Ah, no; no 'n restan gayres,—afegí 'l de color cendrós.—

En tant alguns del wagó comentavan los episodis d' aquella tremenda nit, lo reverent llensá un esbofech, pataquejá's lo manteu, esventantne la cendra; s' adobá 'l collet, que l' oprimia, y torcantse la suor del front, encés y regalimat á plena gota, recalcá ab tó reposat:

—No só pas de vostre parer... Son las circunstancias las que forman los homens... Ja ho diu lo ditxo: «Qui pert lo seu per lo seny»... Y com robarnos la patria es arrebassárnoshó tot alhora, cregau que si altre cop, Deu no ho vulla, yingués una invasió semblant, altre volta esclatarian arreu homes de cor y ànima valenta que foren, com los d' allavors, l' admiració dels estranys y l' honor de la nissaga!..

—Be; si...

—No hi ha pas dubte...

—Donchs, jó estich en que nó!..—esclatá 'l menescal, deixondintse, sópit, com si l' hagués siblat una vèspa...

Somrigué 'l sacerdot, s' hi encará, y endressantli una senzilla amonestació, demostrantli que 'l sentiment del patriotisme es innat en la naturalesa humana, lo deixá, sino satisfet, gayre be convensut... Convensus del tot, no; perqué, adobat á la antigua y aferrat á la séva, era difícil allissonarlo ..

Al arribar á Martorell, devallá del cotxe, boy allargantnos la mà y oferintnos la casa. Mentre encaixavam, vaig notar que sos ulls, enardits encare per la relació, guspirejavan com al fort de sa joveñesa. No sé perqué allavors se m' assegurá que no era del jayo, del menescal, de qui 'm despedia; sinó de 'n *Ton ferrer*, de 'n *Ton de la pipa*, l' *escapsat*; un dels tants braus del Arbós, d' aquells héroes de

nostre independència, quals noms, per cert, deurian ésser encabits en las fullas de la història patria!..

Com qu'are, ja mort y enterrat fa temps, no puch esmentar al jayo de Martorell, que no m' acudi á la memoria la feta del Arbós junt ab lo recort de 'n Ton de la pipal.

JOAN PONS Y MASSAVEU.

DESOLACIÓ

¡Adeu amors! Deu anys fa què ma vida
Navega per lo mar de l' aflicció;
Que ma áнима trista, adolorida,
No troba en lloch, en lloch consolació.

Deu anys que á creu pesanta creu més dura,
Ma flaquesa rendint, m' envia 'l Cel,
Y esprem, d'aquella esponja d' amargura,
En mon pobre esperit vinagre y fel.

¡Ay de mi! en aqueix temps la Providencia,
Deixantne lo meu cor esbossinat,
Tres cops de mort una fatal sentencia
Contra dels meus amors ha decretat.

Tres cops la pavorosa missatgera,
Inexorable á sa potenta veu,
La dalla al puny, brillant de tan feynera,
A executarne ve 'l fallo de Deu.

Descarrega son bras y sense pare
Me deixá fa deu anys lo seu rigor,
Y sens pietat sa eyna ja prepara
Per enfonzar de nou dintre mon cor.

Passan cinc anys, no encaïa ben tancada,
Més viva la ferida 'm torna á obrir,
Lo cop que á ma germana idolatrada
Feu exhalar ¡Deu meu! l' úlim sospir.

Cinch anys més y altra volta se presenta,
Nova víctima ansiosa d' inmolar:
¿Qué cerca tan sovint ¡cruel! qué intenta?
¡Tan sols quedém tres caps ja per segar!

Mes ella á los meus planys sòrda, insensible
Avansa y adormida ne sorprén
A ma mare infelis y... ¡esglay terrible!
Sens compasió de sobte me la pren.

¡Mare meva! ¡me pren ma dolsa mare!
¡L' arranca á trahició del meu costat!
¿De la ditxa que 'm resta per qué, avara,
Per qué á privarmen ve tan aviat?

¡Me pren la meva mare ¡ay! que s' hi veyá
Ab las ninetas dels meus ulls no més!
¡Que per compláurem tota se desfeya!
¡Que ab mon amor ja no envejava res!

¡Que mentres res del mon, ja res podia
Afalagar lo seu trossejat cor,
Una joya singint que no sentia,
Consolaba ¡pobreta! mon dolor!

¡Y en mitj nostra aflicció, si desterrava
Passatger goig l' enuig de mon esperit,
La ventura en sos ulls guspirejava,
De son dol y sas penas á despit!

¿Per qué, Deu meu, Senyor; per qué tant prompte
De la filla lā mare heu separat?
¿Qué era esperarla alguns anys més á compte?
Per Vos no res, per mí una eternitat.

Los llassos que 'm lligavan á la vida
Gayre be tots, Senyor, ja 'ls heu romput:
¿Per qué ab severitat fora de mida,
Per qué tan rigurós ab mí heu sigut?

Mes perdonáume, si atrevits mos llavis
 S' obran vostres mandats per murmurar;
 Si una veu miserable vos fa agravis,
 A mon dolor, no á mi, debéu culpar.

¡Perdonáu, perdouáu! desvarieja
 Mon pensament enterboilit, febrós;
 L' horrible soletat que me rodeja
 L' ha fet alsar frenétich contra Vos!

¡Perdonáu, si no he vist, enlluernada,
 Cega per l' egoisme del meu cor,
 Que á ma mare eixa vall entenebrada
 Li baratáreu per un mon millor!

¿Qué més podiau fer? sa hora darrera
 Fou sens dolor, esforços ni negit:
 Ma cadena al trencar de presonera,
 Tant dolsament volés al infinit

¡Perdó, perdó! jo acato vostre fallo,
 Jo respectó, Senyor, vostres secrets;
 Y rendida y humil sumisa callo
 De vostra omnipotència á los decrets.

Ja sé que en eixa vida tranzitoria,
 Puig m' estiméu, no m' hi voléu felis;
 Sé que la creu, per alcansar la gloria,
 Dur de grat no per forsa, m' es precis.

Avans que jo, eixa creu que m' afeixuga,
 Per mos pecats y mon amor heu dut:
 Per Vos, Deu meu, per Vos feu que la duga
 Y m' hi abrassi ab amor y gratitud.

ENRRIQUETA PALER Y TRULLOL.

